

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Waldeck, P.W.

Citation

Waldeck, P. W. (2017, November 15). *Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/55510>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/55510> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Waldeck, P.W.

Title: Maarten van der Goes van Dirxland [1751-1826], Nederlands eerste minister van Buitenlandse Zaken

Issue Date: 2017-11-15

Inleiding

In de Nederlandse diplomatieke geschiedenis geldt Gijsbert Karel van Hogendorp als de eerste Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken. Hij werd benoemd op 7 december 1813, maar trad vier maanden later op 6 april 1814 al af. Nederland kende echter eerder een minister van Buitenlandse Zaken, die bovendien gedurende een respectabele periode van meer dan tien jaar de leiding had over de Nederlandse diplomatie. Wat de duur van zijn formele ambtsperiode betreft (1798-1808), werd hij in de negentiende eeuw slechts gepasseerd door Anne Willem van Nagell en in de twintigste eeuw door Herman van Karnebeek, Joseph Luns en Hans van den Broek.

Wie was deze man? De eerste Nederlandse minister van Buitenlandse Zaken heette Maarten van der Goes van Dirxland. Van der Goes was, vanwege republikeinse vrees voor te grote macht verbonden aan een volwaardige minister,¹ achtereenvolgens agent, secretaris van staat en staatssecretaris, maar onder koning Lodewijk minister. In het buitenland werd hij stevast als minister aangeduid. Gedurende zijn loopbaan overleefde Van der Goes politiek acht bewindswisselingen in het Nederlandse staatsbestel. Zijn onbekendheid hangt samen met het feit dat de Nederlandse buitenlandse politiek in de Bataafs-Franse periode ook in de meer recente geschiedschrijving nogal onderbelicht blijft.

Historiografie

Het is niet onbegrijpelijk dat de Bataafse buitenlandse politiek in publicaties weinig aandacht krijgt. Er is weinig heldhaftigs te melden. Na de omwenteling van 1795 werd de hoop van vele hervormingsgezinde patriotten dat Nederland in zijn oude glorie van zeemogendheid zou

worden hersteld, de bodem ingeslagen. Alle inspanningen tot behoud van de onafhankelijkheid en het naakte bestaan ten spijt, kon de inlijving niet worden voorkomen. De Bataafs-Franse periode (1795-1813) was in de negentiende eeuw, tegen de achtergrond van het herstel van het Huis van Oranje en de opbouw van het Koninkrijk der Nederlanden, in de geschiedschrijving niet populair. Halverwege de eeuw, in 1864, verscheen voor het eerst een overzicht van de geschiedenis van de diplomatie van de Bataafse Republiek, geschreven door G.W. Vreede.² Daarna is het lang stil gebleven. De samensteller van het monumentale werk *Gedenkstukken der Algemeene geschiedenis van Nederland van 1795 tot 1840*, H.T. Colenbrander,³ leverde in het begin van de vorige eeuw een enorme hoeveelheid bronnenmateriaal over de Bataafs-Franse tijd aan waarvoor hij veel uit Nederlandse en buitenlandse diplomatieke archieven putte. Daaronder bevindt zich ook veel correspondentie tussen Rutger Jan Schimmelpenninck en Maarten van der Goes. Vreede had reeds een deel van die archieven geraadpleegd, hetgeen wellicht een reden is dat er na de publicatie van de *Gedenkstukken* nooit een nieuwe studie is gemaakt van de Bataafse buitenlandse politiek. Deze kwam pas weer aan de orde in *Nederland tusschen de Mogendheden* van J.A. van Hamel, verschenen in 1918. Van Hamel concludeerde dat de Bataafse buitenlandse politiek in hoge mate illusoir en ‘naïef’ was geweest, met name waar het ging om het streven naar neutraliteit. Zijn oordeel was wellicht wat gekleurd door de ervaring van de Eerste Wereldoorlog.⁴ Zijn conclusie werd echter onderschreven door C. Smit, die na de Tweede Wereldoorlog, in 1950, zijn *Diplomatieke geschiedenis van Nederland*⁵ publiceerde en later, in 1982, nog herhaald in het proefschrift van C.B. Wels, *Aloofness & Neutrality, studies on Dutch Foreign Relations and Policy-making Institutions*.⁶

In de jaren zeventig heeft het bekende werk van Simon Schama, *Patriots and Liberators, Revolution in the Netherlands 1780-1813*⁷ ontegenzeggelijk een herwaardering van de Bataafs-Franse tijd gestimuleerd. De buitenlandse politiek komt in Schama’s boek uiteraard aan de orde, maar veelal als onderdeel van zijn grote verhaal over de betekenis van de Nederlandse revolutie. Het breukvlak van de achttiende en negentiende eeuw bleek van groot belang in de metamorfose van Nederland tot moderne staat. Vooral de laatste jaren verschijnen steeds meer publicaties over de historische betekenis van de Bataafs-Franse tijd. Het prachtige boek *De metamorfose van Nederland, van oude orde naar moderniteit 1750-1900* van Niek van Sas⁸ uit 2004 vormt daarbij ongetwijfeld een inspiratiebron. Zo werd in 2007 het onderzoeksproject *The First Dutch Democra-*

cy: the political World of the Batavian Republic (1795-1801) gestart. Maar het zijn vooral de binnenlandse politieke en sociaal-maatschappelijke ontwikkelingen die in de meer recente publicaties de aandacht krijgen. De buitenlandse politiek speelt in die studies meestal slechts zijdelings een rol of wordt behandeld vanuit een zeer specifieke invalshoek. Raymond Kubben (2009), bijvoorbeeld, heeft in zijn proefschrift de juridische benadering van de Bataafse buitenlandse politiek centraal gesteld.⁹ Annie Jourdan deed vergelijkend onderzoek naar de relatie tussen de Bataafse Republiek en de Franse ‘zusterrepublieken’ (2013) dat een uitgebreidere voortzetting heeft gekregen in het boek van Oddens, Rutjes en Jacobs (2015). In de meest recente biografie van Rutger Jan Schimmelpenninck (2012) van Edwina Hagen komt de Bataafse buitenlandse politiek weliswaar aan de orde, maar nog altijd onder een specifieke invalshoek, die van de diplomatiek-culturele kanten van Schimmelpennincks ambassadeurschap in Parijs en Londen.¹⁰ In een recente publicatie als *De wereld volgens Nederland, Nederlandse buitenlandse politiek in historisch perspectief* (2015) komt de buitenlandse politiek in de Bataafs-Franse tijd slechts op bescheiden wijze en in algemene termen aan de orde.¹¹

Deze niet-samenhangende benadering geldt eigenlijk voor de moderne Nederlandse diplomatieke geschiedschrijving in het algemeen. Een actuele interpretatie van de ontwikkelingen in de buitenlandse betrekkingen vanaf het ontstaan van Nederland als mogendheid, niet alleen wat interstatelijke actie maar vooral ook wat het diplomatieke proces in al zijn facetten betreft, is langzamerhand zeker opportuun. Maurits Ebben en Louis Sicking hebben daarvoor al gepleit in hun artikel ‘Nieuwe diplomatieke geschiedenis van de premoderne tijd’ in het *Tijdschrift voor Geschiedenis*.¹² Zij legden nadruk op het belang de oriëntatie op het statelijk handelen te doorbreken en veel meer aandacht te schenken aan materiële, culturele en sociaal-culturele uitwisseling in diplomatieke contacten.

In de zeventiende en achttiende eeuw bijvoorbeeld had de commerciële oriëntatie een sterk privatiserende invloed op de buitenlandse politiek van de Republiek der Verenigde Nederlanden. Handelsagenten (voorlopers van de latere consuls) in het buitenland speelden dikwijls een actieve rol in het onderhouden van diplomatieke betrekkingen zonder dat er een gezant aan te pas kwam. Die situatie veranderde aanmerkelijk door de gevolgen van de Franse revolutie. Na een korte periode van ‘volksdiplomatie’ gedurende het Comité du Salut Public en het Directoire werd het diplomatieke proces in Europa onder invloed van Napoleon weliswaar opgeschud, maar veel culturele en sociale facetten

bleven behouden. Het belang van ceremonieel bijvoorbeeld bloeide zelfs op.

Na de omwenteling van 1795 kreeg de Nederlandse diplomatie een beter gefundeerde organisatie. Vernieuwing van het proces gebeurde geleidelijk. Het voornaamste kenmerk van de diplomatie in de Bataafs-Franse tijd was evenwel de enorme nadruk die kwam te liggen op de politieke en economische aspecten gericht op het behoud van de staat. Daarmee kreeg het beleid enige kenmerken van wat men tegenwoordig in de diplomatie onder veiligheidsbeleid verstaat.

De ambtsperiode van Maarten van der Goes valt grotendeels met deze ontwikkeling samen. Zijn biografie is daarom in de eerste plaats een geactualiseerde reconstructie van het statelijk handelen en het optreden van de belangrijkste bestuurders in de Bataafs-Franse tijd. Vanzelfsprekend komt de praktijk van het diplomatieke proces daarbij regelmatig aan de orde. Dit boek kan hopelijk een bouwsteen zijn voor een toekomstige integrale studie van de Nederlandse diplomatieke geschiedenis.

In de internationale historiografie blijven Napoleon Bonaparte en de coalitieoorlogen traditioneel een onderwerp van grote fascinatie. De strategische en geopolitieke betrekkingen tussen de Europese grote mogendheden in de periode 1792-1815 maken daar deel van uit. Gedurende het laatste tiental jaren verscheen echter een toenemend aantal publicaties over onderzoek naar de inwerking van de oorlogen en in het bijzonder naar de inwerking van de Franse hegemonie op de politieke cultuur en de sociaaleconomische verhoudingen in de getroffen meestal kleinere Europese landen. Zij probeerden zich ter wille van hun bestaansrecht, onafhankelijkheid en welvaart met alle macht te onttrekken aan het oorlogsgeweld en de overheersing.

Over de manier waarop deze landen echter werden gedwongen zich te schikken naar directe of indirecte politieke, militaire of economische invloed van het revolutionaire en napoleontische Frankrijk geeft bijvoorbeeld het door Ute Planert geredigeerde *Napoleon's Empire, European Politics in Global Perspective* (2016) een goed overzicht.¹³ Over de 'zusterrepublieken' verscheen in 2015 het al genoemde boek van Joris Oddens, Mart Rutjes en Erik Jacobs, *The Political Culture of the Sister Republics 1794-1806: France, the Netherlands, Switzerland and Italy*. In 2008 publiceerden Beatrix Jacobs, Raymond Kubben en Randall Lesaffer de bundel *In the Embrace of France* over de volkenrechtelijke en constitutioneelrechtelijke complicaties voor de door Frankrijk overheerste

Europese landen. Meer dan voorheen bestaat er ook aandacht voor de inwerking van de economische blokkade en het Continentaal Stelsel op de samenlevingen van met name de kustgebieden van het Europese vasteland, bijvoorbeeld in *Revisiting Napoleon's continental system: local, regional and European experiences* door Katharine B. Aaslestad en Johan Joor (2015).¹⁴

Aan de buitenlandse politiek in de periode 1792-1815 van sommige kleine Europese staten afzonderlijk wordt nu weliswaar aandacht gegeven,¹⁵ maar wat eigenlijk ook hier ontbreekt, is een geïntegreerde benadering door middel van een vergelijkende studie. De meeste van die staten waren verstoken van bondgenoten en waren dus op zichzelf aangewezen. Onderzoek naar de interactie tussen de kleine en grote mogendheden, in het bijzonder Frankrijk, zou wellicht tot interessante conclusies voor de diplomatieke geschiedenis van die periode kunnen leiden.¹⁶

De ontwikkeling van de Britse politiek jegens de Franse Republiek en het keizerrijk wordt beschreven in Emma Macleod, *A War of Ideas, British attitudes to the wars against revolutionary France 1792-1802* (Aldershot 1998) en Christopher Hall, *British strategy in the Napoleonic War 1803-1815* (Manchester 1992), terwijl voor begrip van de uitwerking van de Britse intern politieke tegenstellingen op de buitenlandse politiek van die tijd een biografie als van Michael J. Turner, *Pitt the Younger: a Life* (Londen 2003) behulpzaam is.

De Pruisische politiek wordt zeer uitvoerig behandeld in Brendan Simms, *The impact of Napoleon, Prussian high politics, foreign policy and the crisis of the executive, 1797-1806* (Cambridge 1997). Het boek is mede daarom belangrijk omdat Pruisen een vooraanstaande rol speelde in het buitenlands beleid van de Bataafse Republiek.

De kwestie van de toekomst van een al of niet hersteld onafhankelijk Nederland gaat pas in de internationale historiografie over de periode van 1813 tot 1815 (Congres van Wenen) een rol spelen. Uiteindelijk kiezen de geallieerden voor de vereniging van de Nederlanden als bufferstaat tegen eventueel Frans revanchisme. Voor de bilaterale betrekkingen van de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland met de grote mogendheden vóór de inlijving bij Frankrijk lijkt in de meer recente historiografie weinig aandacht, anders dan dat de vazalstatus van de zusterrepublieken en andere cliëntstaten als feit wordt aangenomen.

Maarten van der Goes

Bij een herwaardering van de Bataafs-Franse tijd kan de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek en het Koninkrijk Holland niet ontbreken. Dit boek beschrijft vooral de jaren 1795-1808, de periode waarin Maarten van der Goes leiding gaf aan de Nederlandse diplomatie, vanaf zijn benoeming tot secretaris van de Commissie voor Buitenlandse Zaken in 1797 tot zijn ontslag als minister van Buitenlandse Zaken in 1808. Van der Goes duikt in vele oudere en meer recente binnen- en buitenlandse publicaties steeds incidenteel op, maar een monografie over zijn leven, werken en invloed ontbreekt. De opzet van een biografie maakt het juist mogelijk een persoonlijke beleving te schetsen en tegelijkertijd een interpretatie te geven van de gebeurtenissen op het terrein van de Nederlandse diplomatie van die dagen.¹⁷

De tragiek van zijn ambtsperiode schuilt daarin dat hij de leiding over de diplomatie kreeg op een moment dat zijn opdracht hem toen al uiterst moeilijk, zo niet als een verloren zaak moet hebben toegeschenen. Van der Goes was realist. Hij wist dat, zoals hij schreef, de ‘dagen van Tromp en De Ruyter voorbij waren’ en dat zijn belangrijkste succes niet meer kon zijn dan het bij elkaar houden van het ‘overgeschoten boeltje’ tot betere tijden. Desondanks kwam hij telkens onverdroten op tegen de inperkingen van de internationale bewegingsvrijheid van de Bataafse Republiek en de aanslagen op haar soevereiniteit. Aanvankelijk probeerde hij volgens het beproefde recept van de aloude Hollandse afzijdigheidspolitik Nederland ten behoeve van zijn politiek en economisch voortbestaan door de grote mogendheden neutraal te doen verklaren. Maar al gauw werd duidelijk dat het amalgaam van provinciale, stedelijke en corporatieve maritiem-commerciële belangen geen gewicht meer in de schaal van de heersende machtspolitiek kon leggen. Wat daarvoor in de plaats trad, was een strijd om het naakte voortbestaan van de Nederlandse staat waarbij zelfstandigheid en zo mogelijk neutraliteit een zaak op zichzelf werd. Daarvoor was bij alle politieke instabiliteit een echt ‘unitair’ buitenlands beleid nodig om deze vorm van moderne veiligheidspolitik te kunnen voeren. De oprichting van een departement van Buitenlandse Zaken door het radicale Bataafs bewind van 22 januari 1798 bleek dan ook een cruciaal besluit. Voor het eerst was het mogelijk Nederlandse buitenlandse politiek te bedrijven die noch door dynastieke of andere partijbelangen noch door commerciële deelbelangen beheerst werd. Hier was sprake van een breuk met de gang van zaken onder de oude Republiek. Van der Goes heeft aan de in-

richting en de ontwikkeling van het ministerie een belangrijke impuls gegeven.

Bij de strijd om het behoud van de Nederlandse staat had Van der Goes slechts één doel voor ogen: het handhaven van de naam Holland op de kaart van Europa. De vorm van staatsbestel was voor hem uiteindelijk een secundair doel. Frankrijk vond steeds nieuwe aanleidingen om de Bataafse Republiek te annexeren, niet in de laatste plaats vanwege het aanhoudend verzet van het bewind tegen de Franse financiële en militaire eisen. Van der Goes in Den Haag en Schimmelpenninck in Parijs verpakten de toenemende koppigheid van het bewind in een tactiek van vertraging van de uitvoering van de verplichtingen: het Franse geduld zo lang mogelijk op de proef stellen en tegelijkertijd het bewind masseren om de onvermijdelijkheid van het toegeven te accepteren. Als tweede spoor naast deze ‘statelijke ongehoorzaamheid’ voerde Van der Goes een beleid om waar mogelijk de kwestie van het bestaansrecht van Nederland te internationaliseren met als doel Frankrijk te waarschuwen en de andere grote mogendheden te herinneren aan hun op zijn minst morele verplichtingen ten aanzien van het belang van een onafhankelijk Nederland in het Europees machtsevenwicht. Op deze manier voedde hij de Franse twijfel over de wijsheid van het moment van annexatie en de mogelijke internationale repercussies daarvan. Dit beleid heeft er zeker toe bijgedragen dat Frankrijk niet over één nacht ijs ging, voordat het in 1810 besloot ons land in te lijven. Daarmee heeft het ook bevorderd dat de eigenlijke ‘Franse tijd’ maar relatief kort geduurd heeft en Nederland niet verfranst is zoals in België na 1794 wel kon gebeuren.

Samenvattend is de these die in dit boek wordt onderzocht tweeledig. Ten eerste dat de Bataafs-Franse tijd beslissend was voor het indalen van het politieke besef dat Nederland in Europa nog maar een kleine mogendheid kon zijn. Maarten van der Goes heeft in het daarmee gepaard gaande transformatieproces van de Nederlandse buitenlandse politiek van een federatieve republiek naar die van een moderne eenheidsstaat een belangrijke verbindende rol vervuld. En ten tweede dat het tweesporenbeleid van enerzijds het voldoen aan Franse eisen zo veel mogelijk te vertragen met een tactiek van ‘buigend riet’ en anderzijds het blijven hameren op het internationale belang van het zelfstandig bestaansrecht van de Nederlandse staat, ertoe heeft bijgedragen dat de inlijving bij Frankrijk uiteindelijk maar drie jaar heeft geduurd. Maarten van der Goes is voor dit beleid tot behoud van de staat van grote betekenis geweest.

Vijf thema's liggen aan dit onderzoek ten grondslag. Het eerste betreft de parameters van de buitenlandse politiek van de Bataafse Republiek waarmee Van der Goes rekening diende te houden. Het tweede thema is het effect dat zijn beleid op de buitenlandse betrekkingen en in het bijzonder op die met Frankrijk heeft gesorteerd. De betekenis van de belangrijke samenwerking tussen Van der Goes en Schimmelpenninck vormt het derde thema. Het vierde thema betreft het persoonlijk optreden van Van der Goes. Ten slotte zal getracht worden de balans op te maken van welke betekenis het optreden en het beleid van Maarten van der Goes is geweest voor de internationale positie van Nederland in die periode.